

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.46>

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПІДХОДІВ ПРИ РЕФОРМУВАННІ ІНСТИТУТУ СЕПАРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Менджул М.В.,

*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3893-4402>
e-mail: mendzhul.marija@uzhnu.edu.ua*

Нечипорук Л.Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
e-mail: lyubov.nesnyoruk@uzhnu.edu.ua*

Менджул М.В., Нечипорук Л.Д. Впровадження європейських підходів при реформуванні інституту сепарації в Україні.

У статті досліджено можливість впровадження європейських підходів у процесі оновлення інституту окремого проживання подружжя. З'ясовано у порівняльному-аспекті досвід європейських держав щодо регулювання інституту сепарації (Франції, Португалії, Бельгії, Нідерландах, Польщі тощо). Виокремлено три основні підходи до регулювання правового режиму окремого проживання подружжя у зарубіжних державах: підхід, при якому збережено самостійність інституту сепарації і припинення шлюбу; підхід, при якому підстави для сепарації та розлучення однакові, тому подружжя може обрати одну із вказаних двох моделей; підхід, при якому розірвання шлюбу залежить від сепарації, що має передувати припиненню шлюбу. З'ясовано два підходи у світі щодо договірному способу установлення режиму окремого проживання, зокрема. З'ясовано спільні та відмінні риси між сепарацією та фактичним припиненням шлюбних відносин, а також розірванням шлюбу.

Проаналізовано судову практику у справах про встановлення фактичного припинення шлюбних відносин, сепарації, а також припинення режиму окремого проживання подружжя. Зауважено на позиції Верховного суду щодо розгляду зустрічних позовів про встановлення сепарації.

З'ясовано потребу врегулювання питання щодо місця проживання подружжя, дітей при встановленні режиму окремого проживання подружжя, питання утримання дітей. Обґрунтовано, що у процесі європеїзації положень СК України варто передбачити норми, які б передбачали, що під час встановлення режиму окремого проживання подружжя має місце належний захист прав дітей та врахування їх найкращих інтересів дитини. Інші питання, які пов'язані із правами та обов'язками чоловіка і дружини як подружжя можуть бути за бажання ними врегульовані у договірному порядку. Запропоновано відповідні зміни до СК України задля передбачення договірному порядку встановлення сепарації та належного захисту найкращих інтересів дитини.

Ключові слова: режим окремого проживання подружжя, шлюб, чоловік та дружина, діти, договір.

Menzhul M.V., Nechiporuk L.D. Implementation of European approaches in reforming the institution of separation in Ukraine.

The article examines the possibility of introducing European approaches in the process of updating the institution of separate residence of spouses. The experience of European states regarding the regulation of the institution of separation (France, Portugal, Belgium, the Netherlands, Poland, etc.) is clarified in a comparative aspect. Three main approaches to the regulation of the legal regime of separate residence

of spouses in foreign countries are singled out: an approach in which the independence of the institution of separation and termination of marriage is preserved; an approach in which the grounds for separation and divorce are the same, so the spouses can choose one of the specified two models; an approach in which dissolution of marriage depends on separation, which must precede termination of marriage. Two approaches in the world regarding the contractual method of establishing a regime of separate residence have been clarified, in particular. The common and distinctive features between separation and the actual termination of marital relations, as well as divorce, have been clarified.

The judicial practice in cases of establishing the actual termination of marital relations, separation, as well as the termination of the regime of separate residence of spouses has been analyzed. The position of the Supreme Court regarding consideration of counterclaims for establishment of separation is noted.

The need to settle the issue of the place of residence of spouses and children when the regime of separate residence of spouses is established, and the issue of child support, has been clarified. It is substantiated that in the process of Europeanization of the provisions of the Civil Code of Ukraine, it is necessary to provide norms that would provide that during the establishment of the regime of separate residence of the spouses, the rights of children are properly protected and the best interests of the child are taken into account. Other issues related to the rights and responsibilities of husband and wife as spouses can be settled by agreement if they wish. Corresponding changes to the Civil Code of Ukraine have been proposed to provide for a contractual procedure for establishing separation and proper protection of the best interests of the child.

Key words: regime of separate residence of spouses, marriage, husband and wife, children, contract.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року зумовила катастрофічні наслідки для соціальних та сімейних зв'язків в Україні, чимало жінок з дітьми виїхали у безпечніші громади та закордон (за офіційними даними тільки у європейських державах офіційно отримало прихисток понад 4,7 млн. українців), а за підрахунками міжнародних організацій в середині держави вимушено переміщеними є понад 7 мільйонів українців. За таких умов проблема встановлення режиму окремого проживання подружжя як альтернатива припиненню шлюбу, набуває нової актуальності.

Стан опрацювання. Окремі аспекти фактичного припинення шлюбних відносин та його впливу на майнові відносини, а також режиму окремого проживання подружжя були предметом дослідження окремих українських вчених (Т.В. Боднар, В.А. Ваграса, І.В. Жилінкової, Л.В. Красицької, В.О. Кожевникової, О.В. Розгон, З.В. Ромовської, С.І. Шимон, О.А. Явор та ін.), проте у аспекті сучасних ризиків та потреб зумовлених війною дослідження не проводилися.

Метою статті є системний аналіз можливості впровадження європейських підходів у процесі оновлення інституту окремого проживання подружжя.

Виклад основного матеріалу. Українські вчені вже проводили порівняльні дослідження інституту сепарації у Франції, Португалії, Бельгії, Нідерландах, Польщі та інших державах. При цьому, О.Б. Верба-Сидор та У.Б. Воробель виокремили три основні підходи до регулювання правового режиму сепарації у зарубіжних державах: підхід, при якому збережено самостійність інституту сепарації і припинення шлюбу; підхід, при якому підстави для сепарації та розлучення однакові, тому подружжя може обрати одну із вказаних двох моделей; підхід, при якому розірвання шлюбу залежить від сепарації, що має передувати припиненню шлюбу [1, с. 22].

ЦК Франції, дозволяє одному із подружжя подати зустрічний позов про встановлення сепарації у випадку розгляду справи у суді про розлучення, а стаття 299 передбачає, що режим окремого проживання не розриває шлюб, а тільки «припиняє обов'язок співжиття» [2]. Окремі елементи французького інституту сепарації прослідковуються і в українському сімейному законодавстві. На разі ст. 119 СК України передбачає можливість установа сепарації виключно у судовому порядку. Водночас на нашу думку, потрібне спрощення порядку та передбачення для подружжя альтернативи – поряд із судовим, встановлення також договірною способом.

Білик О.І. у дисертаційному дослідженні обґрунтувала, що «режим окремого проживання є таким станом шлюбних відносин, який може виникнути на підставі як рішення суду, так і договору, при якому подружжя мають намір примиритися або припинити шлюб у майбутньому, проте на цьому етапі ще не вдаються до розірвання шлюбних відносин, незалежно від того чи проживатимуть вони разом чи окремо». Також науковицею виділено два підходи у світі щодо договірною способом установа режиму окремого проживання, зокрема: подружжя укладають «договір про

окреме проживання», де засвідчують факт роздільного проживання, а також визначають спільно різні аспекти сімейного життя; під час розгляду справи у суді про режим окремого проживання, подружжя також подають договір, де врегульовують аспекти сімейних відносин [3, с. 4]. Вказані пропозиції науковиці є доволі обґрунтованими, на наш погляд більш вірним є розмежування двох можливих способів встановлення режиму окремого проживання подружжя – судового та договір-ного саме у СК України, шляхом внесення відповідних змін.

У наукових працях можна зустріти і обґрунтування виділення загальних ознак, які є спільними як для сепарації, так і для припинення шлюбних відносин (серед них: виникнення режиму особистої приватної власності як для подружжя під час сепарації, так і для колишнього подружжя, право розпоряджатися таким майном вільно; припинення презумпції батьківства; інші наслідки, встановлені у зарубіжних державах – припинення права на спадкування, права на утримання, а також – права проживати у житлі, що було спільним для сім'ї); загальні, які є спільними для режиму окремого проживання подружжя та шлюбу (серед них: збереження всіх прав та обов'язків подружжя, окрім тих, що встановлені ст. 120 СК України; збереження статусу членів подружжя у відносинах з дитиною (дітьми), а також іншими родичами та іншими особами); спеціальні ознаки, які є характерними тільки для режиму окремого проживання подружжя (зокрема: особливі підстави встановлення (неможливість чи небажання спільно проживати) та припинення (відновлення сімейних відносин); змішаний характер щодо підстав встановлення (допустимий судово-договірний спосіб, коли суд вправі затвердити сепараційний договір) і припинення (судом чи через договір); строковість (дія протягом певного часу режиму окремого проживання, навіть якщо у рішенні суду не визначено чітко строку дії, але він завершиться з моменту відновлення сімейних відносин) [4, с. 96]. Вказана позиція потребує більш ретельного підходу до виділення загальних і спеціальних ознак. Зокрема, при виділенні спільної ознаки для сепарації та шлюбу у вигляді збереження всіх прав та обов'язків подружжя, все ж при інституті сепарації не всі права зберігаються, зокрема щодо майна; так само щодо спеціальних ознак, то для виділення сепараційного договору все ж потрібно внести відповідні зміни до СК України.

Доволі поширеною проблемою є те, що має місце фактичне припинення шлюбних відносин і при цьому сторони не установили офіційно сепарацію. У такому разі подружжя намагається довести наявність фактичного припинення шлюбних відносин у суді, аби визнати майно особистою приватною власністю за ч. 6 ст. 57 СК України. Таких судових рішень чимало, при цьому суди доволі часто відмовляються визнавати, що мало місце припинення шлюбних відносин і за цією підставою власність є не спільною сумісною, а особистою приватною одного із подружжя [5; 6]. Важливим є у таких справах доведення, що майно не було придбано за спільні кошти [7].

Таким чином, необхідно чітко розрізняти фактичне припинення шлюбних відносин та інститут сепарації. Інститут сепарації не передбачає припинення шлюбних відносин, а засвідчує неможливість чи небажання подружжя проживати разом. З одного боку, таке небажання може призвести і до фактичного припинення шлюбних відносин, але під час сепарації важливим є збереження всіх прав та обов'язків подружжя. Спільним для обох понять є можливість поновлення шлюбних відносин. Тільки при сепарації чітко визначені правові наслідки щодо майна та батьківства.

Доволі частими на практиці є випадки, коли один із подружжя подає зустрічний позов про встановлення режиму окремого проживання подружжя, коли вже іншим подано позов про розірвання шлюбу. Верховний суд висловив щодо цього позицію, що у справах про розірвання шлюбу можливе подання зустрічного позову про встановлення режиму окремого проживання подружжя, проте у кожному окремому випадку суд буде визначати доцільність їх спільного розгляду [8]. Тобто, із врахуванням обставин кожної справи суд може прийняти обґрунтоване рішення і про спільний розгляд таких позовів, і про відмову у спільному розгляді зустрічного позову.

Чи потребують врегулювання питання щодо місця проживання подружжя, дітей при встановленні режиму окремого проживання подружжя, питання утримання дітей тощо? Не дивлячись на те, що в окремих зарубіжних державах передбачено обов'язкове врегулювання питань щодо місця проживання, прав та обов'язків щодо дітей, окремі науковці в Україні доходять до висновку, що не може бути предметом розгляду питання про місце проживання чоловіка та дружини [9, с. 77]. На нашу думку, у процесі європеїзації положень СК України варто передбачити норми, які б передбачали у процесі встановлення режиму окремого проживання подружжя захист прав дітей та врахування їх найкращих інтересів дитини. Інші питання, які пов'язані із правами та обов'язками чоловіка і дружини як подружжя можуть бути за бажанням ними врегульовані у договірному порядку.

Серед пропозицій до удосконалення інституту сепарації можна зустріти навіть закріплення у ст. 119 СК України різних «умов встановлення: значного погіршення стану фізичного чи психічного здоров'я одного з подружжя (серед яких вказано також і алкогольну чи наркотичну залежність); тривалу та/або системну відсутність одного з подружжя через об'єктивні причини; реальну чи потенційну загрози життю або одному із подружжя, дитини; позбавлення волі одного із подружжя; матеріально-побутові проблеми; входження одного із подружжя до сект тощо» [10, с. 31-32]. Ми не погоджуємося із такими пропозиціями більш вірним є існуючий законодавчий підхід – неможливість чи небажання проживати спільно подружжям, який охоплює всі можливі фактичні причини, які є справою приватного життя членів подружжя.

Висновки. Таким чином, у процесі європеїзації інституту окремого проживання подружжя, необхідно спростити порядок встановлення сепарації та передбачити можливість договірному порядку, а також врегулювати захист найкращих інтересів дитини. З огляду на це, ми пропонуємо ст. 119 СК України викласти у новій редакції та доповнити її новими частинами, які б регламентували договірний порядок встановлення і припинення сепарації, гарантування при цьому захисту найкращих інтересів дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б. Інститут сепарації у сімейному праві Франції, Португалії та країн Бенілюксу. *Соціально-правові студії*. 2019. Випуск 3 (5). С. 21–29.
2. Code civil. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006136157/#LEGISCTA000006136157.
3. Білик О.О. Інститут окремого проживання подружжя в сімейному праві: порівняльно-правовий аспект: автореф. дисерт. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. Київ. 2017. 19 с.
4. Оксанюк О.А. До питання про поняття та ознаки режиму окремого проживання подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 94–96.
5. Постанова Верховного суду від 06 серпня 2018 року у справі № 313/403/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75716996> (дата звернення: 2 квітня 2024 р.).
6. Постанова Верховного суду від 11 квітня 2019 року у справі № 339/116/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81138956> (дата звернення: 2 квітня 2024 р.).
7. Постанова Верховного суду від 14 лютого 2018 року у справі № 759/12058/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72489584> (дата звернення: 2 квітня 2024 р.).
8. Постанова Верховного суду від 25 травня 2022 року у справі № 760/10709/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635267> (дата звернення: 2 квітня 2024 р.).
9. Бориславська М.В. Деякі проблеми застосування режиму окремого проживання подружжя в Україні. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2 (54). С. 69–79.
10. Тетяна Кириченко. Становлення та розвиток інституту сепарації в сімейному законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 29–33.